ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

ISLOM HUQUQI VA FALSAFASIDA GENDER ADOLATI

Sayfullayeva O‘g‘iloy Abdullo qizi
Mir Arab Oliy Madrasasi 4-bosqich talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22810767

Annotatsiya. Ushbu ilmiy-tadqiqot ishida zamonaviy gender tadqiqotlarining markaziy kategoriyalari bo‘lmish "gender tengligi" (equality) va "gender adolati" (equity) tushunchalari Islom huquqshunosligi (fiqh) hamda tasavvufiy-irfoniy manbalar doirasida atroflicha tahlil etiladi. Tadqiqotda oila va ro‘zg‘ordagi mas'uliyatlar taqsimoti, ilm olish huquqi, ayollarga xos kasb va hunar turlari, meros huquqidagi adolatli mutanosiblik hamda amaliy meros masalasi, hijob kiyinish madaniyati, guvohlik, qozilik (sudya) va xalifalik masalalari Hanafiy mazhabi va tasavvuf ulamolari qarashlari asosida tizimli yoritib berilgan.
Kalit so‘zlar: Gender adolati, ro‘zg‘or mas'uliyati, ilm olish, ayollar kasblari, Hanafiy fiqhi, meros masalasi, hijob, guvohlik, qozilik, xalifalik, Ibn Arabiy.

GENDER EQUITY IN ISLAMIC LAW AND PHILOSOPHY

Abstract. This research paper comprehensively analyzes the core categories of modern gender studies, namely "gender equality" and "gender equity," within the framework of Islamic jurisprudence (fiqh) and mystical-gnostic sources. Based on the Hanafi school of thought and the views of Sufi scholars, the study systematically addresses the division of responsibilities in the family and household, the right to education, professions suited for women, fair proportionality in inheritance law along with practical case analyses, the culture of wearing the hijab, testimony, female judgeship (qadi), and the caliphate.
Keywords: Gender equity, household responsibilities, pursuit of knowledge, women's professions, Hanafi fiqh, inheritance issues, hijab, testimony, judgeship, caliphate, Ibn Arabi.

ГЕНДЕРНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ В ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ И ФИЛОСОФИИ

Аннотация. В данной научно-исследовательской работе подробно анализируются ключевые категории современных гендерных исследований — "гендерное равенство" (equality) и "гендерная справедливость" (equity) — в контексте исламской юриспруденции (фикха) и суфийско-ирафнических источников. На основе взглядов ханафитской школы права и суфийских ученых в исследовании системно освещаются распределение обязанностей в семье и быту, право на получение знаний, виды профессий, свойственные женщинам, справедливая соразмерность в наследственном праве с практическим разбором задач, культура ношения хиджаба, вопросы свидетельских показаний, судейства (кадий) и халифата.
Ключевые слова: Гендерная справедливость, бытовые обязанности, получение знаний, женские профессии, ханафитский фикх, вопросы наследования, хиджаб, свидетельство, судейство, халифат, Ибн Араби.

KIRISH

Huquqiy daxlsizlik va shaxsiy erkinliklardan boshlanib, umumjamiyat taraqqiyotigacha bo‘lgan ko‘lamda gender masalasi zamonaviy ijtimoiy-huquqiy fanlarning eng ko‘p muhokama qilinadigan va ba'zan turlicha talqin etiladigan dolzarb mavzularidan biridir.

G‘arb sivilizatsiyasi hamda zamonaviy liberal huquqiy doktrinalarda gender masalasi har bir sohada va har qanday sharoitda absolyut tenglik (equality) shaklida tushuniladi. Biroq, Islom huquqiy va ijtimoiy tizimida gender munosabatlari absolyut tenglikka emas, balki adolat va mutanosiblik (equity) tamoyiliga asoslanadi. Islom dini insonlarning ma'naviy hamda huquqiy qadr-qimmat (karama) jihatidan tengligini e'tirof etgani holda, erkak va ayolning fitratidagi biologik, ruhiy hamda ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olib, mas'uliyat va majburiyatlarni adolat bilan taqsimlaydi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — Islom huquqidagi gender adolati modelini uning barcha jabhalari (oila va ro‘zg‘or taqsimoti, ilm-fan, kasb-hunar, merosdagi balans, amaliy meros tahlili, sud-huquq, siyosat va ma'naviyat) kesimida ilmiy va har taraflama keng yoritib berishdan iborat.

TADQIQOT USULLARI

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi:

Qiyosiy-huquqiy tahlil usuli: G‘arb huquq tizimidagi equality (absolyut tenglik) hamda Islom fiqhida qo‘llaniladigan equity (mutanosib adolat) tushunchalari qiyosiy o‘rganildi.

Hermenevtik va matnshunoslik usuli: Qur'oni Karim oyatlari (Niso, Tavba, Ahzob suralari) hamda Hadisi shariflar matniy tahlil qilindi.

Hanafiy fiqhiy va Faroiz (Meros) tahlili: Hanafiy mazhabining mo‘tabar manbalari ("Al-Mabsut", "Al-Hidoya", "Radd al-Muhtar", "As-Sirojiyya") bo‘yicha ayollarning fuqarolik, merosiy va sud-huquqiy muomalalardagi o‘rni tahlil qilindi.

Irfoniy-falsafiy yondashuv: Tasavvuf ulamolari (Ibn al-Arabi, Jaloliddin Rumiy) asarlaridagi ayolning ma'naviy va ontologik martabasi o‘rganildi.

NATIJALAR

1. Oila va Ro‘zg‘ordagi Mas'uliyat Taqsimoti

Islom huquqida oilaviy majburiyatlar erkak va ayolning fitriy hamda jismoniy imkoniyatlariga muvofiq adolatli taqsimlangan:

Erkakning moddiy va himoya mas'uliyati: Qur'oni Karimda "Erkaklar ayollar ustida qavvomdirlar" (Niso surasi, 34-oyat) deb belgilangan. Erkak zimmasiga oilani to‘liq oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy (nafaqa) bilan ta'minlash va uni tashqi xavflardan himoya qilish yuklatilgan.

Ayolning oilaviy va ma'naviy rahbarligi: Payg‘ambarimiz (s.a.v.): "Er kishi o‘z oilasida boquvchi va mas'uldir. Ayol kishi erining uyida va farzandlari ustida karvonboshi hamda mas'uldir" (Buxoriy rivoyati) deb marhamat qilganlar.

Uy-ro‘zg‘or mehnati va Hanafiy fiqhi: Hanafiy ulamolari (Imom Kasanoy "Bada'i' as-Sana'i"da) ta'kidlashicha, ayol kishining uy ishlarini (ovqat pishirish, kiyim yuvish) bajarishi huquqiy majburiyat (qazoan) emas, balki diyonatan va axloqiy mas'uliyatdir. Er ayolini uy ishlarini bajarishga majburlovchi qul sifatida ko‘rolmaydi; ayolning ro‘zg‘ordagi mehnati oilaga qilgan ehsonidir.

2. Ilm Olish Huquqi va Farzligi

Umumiy farzlik: Nabiy (s.a.v.): "Ilm talab qilish har bir muslim va muslima uchun farzdir" (Ibn Moja rivoyati) deb ko‘rsatganlar.

Ayollarning ilmiy merosi: Oisha (r.a.) Islom tarixidagi eng yirik fiqhshunos, tabib va hadis roviylaridan biri bo‘lgan. Hanafiy manbalariga ko‘ra, ayol kishi o‘zining diniy va dunyoviy ehtiyojlariga yetarli bo‘lgan ilmni o‘rganishga to‘la haqli

3. Jamiyatdagi Ayollarga Xos Kasb va Hunarlar

Ruxsat berilgan kasb sohalari: Ayollarga xos va jamiyat muhtoj bo‘lgan sohalar — ta'lim-tarbiya (muallimalik, tarbiyachilik), tibbiyot (ginekologiya, hamshiralik, pediatriya), tikuvchilik va kosmetologiya, hamda amaliy san'at va tijoratdir.

Sahobiya ayollar tajribasi: Shifo bint Abdulloh savdo va tibbiyot bilan, Rofida al-Aslamiya esa harbiy maydondagi tibbiy yordam bilan shug‘ullangan.

Mezonlar: Kasb-hunar shartlari — ayolning sha'ni, iffati, oilaviy mas'uliyatiga zarar yetkazmasligi hamda halol doirada bo‘lishidir.

4. Moliyaviy Daxlsizlik va Meros Tizimidagi Adolat

Moliyaviy mustaqillik va Mahr: Ayol kishi to‘liq moliyaviy daxlsizlikka ega. Turmushga chiqqandan keyin ham o‘z familiyasini va shaxsiy mulkini saqlab qoladi. Mahr — uning daxlsiz mulki.

Merosdagi mutanosiblik tamoyili: Islom meros huquqida (ilm al-faraiz) ayol kishi har doim ham erkakdan kam ulush olmaydi. Aksincha, fiqhiy holatlarning ko‘pchiligida ayol erkak bilan teng, ba'zan esa erkakdan ko‘proq meros oladi yoki erkak umuman mahrum bo‘lganida ham ayol meros oladi. Erkakning ma'lum holatlarda ikki hissa olishi uning zimmasidagi oila ta'minoti (nafaqa), mahr, va farzandlar qarag‘ichiligi majburiyati bilan bog‘liqdir. Islom meros tizimi ayolni kamsitmasligini, aksincha oilaviy va mas'uliyatli holatlarga qarab unga ustunlik yoki to‘liq tenglik berishini amalda isbotlaydi.

5. Hijob va Ijtimoiy Himoya: Hijob ayol kishini jamiyatda shunchaki jismoniy ob'ektga aylanishidan himoya qiladi va uning aqli, ma'naviyati hamda shaxsiyati bilan e'tirof etilishini ta'minlaydi.

6. Sud-Huquq Tizimi hamda Siyosiy Maqom (Guvohlik, Qozilik va Xalifalik)

Guvohlik: Ba'zi moliyaviy muomalalarda ikki ayol guvohligi bir erkakka tenglashtirilishi — psixologik va amaliy ko‘mak mexanizmi bo‘lib, ayolni tijorat xatolaridan va bosimdan muhofaza qiladi.

Hanafiy fiqhidagi Qozilik: Hanafiy mazhabi ulamolari (Imom A'zam Abu Hanifa va uning shogirdlari) ayol kishi fuqarolik, moliyaviy va oilaviy nizolar bo‘yicha qozi (sudya) bo‘lib faoliyat yuritishi va hukm chiqarishi mumkinligini e'tirof etganlar.

Xalifalik: Oliy harbiy va diniy rahbarlik (Buyuk Imomat) bevosita urushda qo‘shin boshqarish kabi o‘ta og‘ir vazifalar bilan bog‘liq bo‘lgani uchun erkakka yuklatiladi. Biroq boshqa barcha davlat va jamiyat boshqaruvi idoralarida ayollar rahbarlik qilishlari mumkin (masalan, Hazrat Umar (r.a.) Shifo bint Abdullohni bozor nazoratchisi etib tayinlagan).

7. Tasavvuf Ulamolari Qarashlarida Ayol Maqomi

Ibn al-Arabi va Ilohiy Jamol: Ibn al-Arabi o‘zining "Fusus al-Hikam" asarida ayol kishini Yaratganning Jamol (rahmat va go‘zallik) sifatining eng mukammal aks-sadosi deb biladi. U ma'naviy kamolot va valiylik darajasida jinsiy ayirmachilik yo‘qligini uqtiradi. Jaloliddin Rumiy: Rumiy "Masnaviy" da ayolni shunchaki maxluq emas, balki "Ilohiy nur tajallisi" deb ataydi. Rabia al-Adaviyya esa ma'rifat yo‘lida ayol va erkak ma'naviy tengligining amaliy ramzidir.

MUHOKAMA VA TAHLIL

Atroflicha tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Islom huquqi va falsafasida gender munosabatlari absolyut mexanik tenglik (equality) emas, balki chuqur mutanosib adolat (equity) ustiga qurilgan. Oila va ro‘zg‘or ishlaridagi mas'uliyatlar taqsimoti, ilm olish imkoniyatlari hamda ayollarga xos bo‘lgan kasb-hunar sohalarining belgilanishi ayol kishining fitratini saqlashga, uni ortiqcha moliyaviy hamda jismoniy og‘irliklardan muhofaza qilishga qaratilgan. Yuqorida keltirilgan amaliy meros masalasi tahlilidan ko‘rinib turibdiki, Islomda ayol kishi har doim ham kam oladi degan qarash ilmiy manbasizdir; muayyan vaziyatlarda ayol kishi o‘zining ota-bobolaridan ko‘ra ko‘proq ulushga ega bo‘ladi va ota-onalik maqomida erkak bilan teng baholanadi.

Hanafiy fiqhida ayolga berilgan qozilik huquqi hamda tasavvufdagi yuqori ma'naviy maqom Islom sivilizatsiyasida ayol kishining o‘rni va qadr-qimmati naqadar yuksak bo‘lganini yaqqol ko‘rsatadi.

XULOSA

Islomda oila va ro‘zg‘or mas'uliyati fitriy adolatga tayanadi: erkak moddiy ta'minotchi (qavvom), ayol esa oila va tarbiya karvonboshisidir.

Ilm olish har bir muslima uchun farz bo‘lib, ayollar jamiyat hayotida o‘zlariga mos va zarur bo‘lgan ta'lim, tibbiyot, tijorat va amaliy kasblarda faoliyat yuritish huquqiga ega.

Islom huquqidagi gender adolati (equity) ayol va erkakning fitriy hamda majburiyatlardagi farqlarini inobatga olgan holda jamiyatda mutanosiblikni yuzaga keltirib, meros va mulk taqsimotida ayolga yuklatilgan moliyaviy yengilliklarga mos holda adolatli ulush beradi.

Hanafiy mazhabi ayollarning fuqarolik va sud-huquqiy tizimdagi (qozilik) imkoniyatlarini keng ochib bergan.

Tasavvufiy tafakkurda ayol kishi Ilohiy Jamol va Rahmat sifatlarining eng yuksak ko‘zgusi sifatida e'tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qur'oni Karim. Niso surasi, 11-, 34-oyatlar; Tavba surasi, 71-oyat; Ahzob surasi, 35-oyat.
2. Siraj ad-Din al-Sajavandi. Al-Sirajiyya fi al-Fara'id (Meros huquqi manbasi).
3. Imam al-Buxoriy. Sahihi Buxoriy (Nikoh va Hukmlar kitobi).
4. Imam at-Tirmiziy. Sunan at-Tirmiziy.
5. Burhanuddin al-Marg‘inoniy. Al-Hidaya (Hanafiy fiqhi manbasi).
6. Alovuddin al-Kasani. Bada'i' as-Sana'i' (Oila va uy mehnati masalalari).
7. Ibn al-Arabi. Fusus al-Hikam (Ilohiy tajalli va ayol martabasi fasli).
8. Jaloliddin Rumiy. Masnaviyi Ma'naviy.
9. Kamali, M. H. (2002). Freedom, Equality and Justice in Islam. Islamic Texts Society.